

Limiar

Ana Boullón

ORCID: 0000-0001-9949-0035

Luz Méndez

ORCID: 0000-0003-2455-0616

Real Academia Galega

Arredor do 70 % do planeta Terra é auga, e desta o 95 % é auga salgada. Galicia conta cunha enorme extensión de costa: 1498 km (INE), o que dá idea da importancia do sector marítimo no país. Toda esta costa e o mar que a rodea están nomeados, pois as persoas que os habitaron ó longo dos séculos consideraron útil indicar de maneira precisa todos os accidentes de relevo ou outras realidades xeográficas que eran importantes para a súa vida: os nomes das pedras, os baixos perigosos para a navegación, os lugares con interese pesqueiro, marisqueiro ou con argazo, os puntos dos naufraxios...

Dos nomes do mar, dos accidentes xeográficos e dos elementos relacionados con el, tratou a X Xornada de Onomástica da Real Academia Galega, concretamente da talasonimia e a naonimia.

O Grupo de Expertos en Nomes Xeográficos da ONU (UNGEGN) non recolle aínda no seu Glosario Terminolóxico o termo *talasónimo*. O Grupo de Traballo en Terminoloxía Toponímica da UNGEGN propuxo en 2019 a súa inclusión, coa seguinte definición para a edición en inglés: “*thalassonym*: A subset of *macrotoponym*: the name of an ocean or large sea. Examples: *Atlantic Ocean*, *Pacific Ocean*, *North Sea*, *Bay of Bengal*”.¹ O termo está constituído polas palabras gregas *thalassa* ‘mar’ e *onimia*, un derivado de *onoma* ‘nome’. Esta definición, ó noso ver, é demasiado xeneralista e non ten en conta a riqueza toponímica das sociedades que, coma a nosa, viven do mar e que o nomean, como fan coa superficie terrestre, para orientarse nel, nin a toponimia invisible, submarina, que antes era imprescindible para os pescadores.

A talasonimia galega está aínda pouco rexistrada e estudada, pero non podemos deixar de lembrar importantes traballos neste eido como os de Vilar (2008, 2010, 2013, 2016), Martínez Baleirón (2007), Nieto Novoa (2008) e Garabana

1 https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/3rd_session_2023/documents/GEGN.2_2023_31_CRP31.pdf

(2014), ou a experiencia didáctica dirixida por Diéguez Pardo, Arias Chachero e Fernández Cabanelas (2013). E son tamén salientables iniciativas de recollida en liña, como *Galicia Nomeada*,² ou outras particulares, como a incentivada polo Instituto de Estudos Miñoráns para a microtoponimia, onde se presta tamén atención á do litoral.³ En todo caso, estas ferramentas están deseñadas máis para a toponimia terrestre; a do litoral ou a subacuática requirirían unhas características técnicas específicas.⁴

Pola súa parte, a *naonimia* consta dun primeiro elemento, tamén grego, *naus* ‘nave’, ‘barco’, ‘buque’, contido tamén en voces como *nauta* ‘navegante’ ou *náusea*, orixinariamente ‘mal do mar’. Esta rama da onomástica estuda, pois, os nomes das embarcacións que sucen o mar. A naonimia pode entenderse como unha parte da talasonimia e así se fai en ocasións, igual ca outros elementos asociados á vida dos mares e océanos como os faros ou as construcións portuarias. En Galicia hai censadas 3 681 embarcacións de artes menores e 1 278 buques auxiliares da acuicultura,⁵ cifras que mostran o peso económico deste sector e tamén, para o que aquí nos atinxe, a súa riqueza onomástica.

Aínda son menos os traballos sobre naonimia. Foron pioneiros os de Ferreira Priegue (1998), centrado na Idade Media, Ferro Ruibal (2007), con perspectiva xeral e Acea Méndez (2007), focalizado nos nomes dos barcos de Vigo; moi recente é o de Fernández Otero (2024), que trata os do Grove.

O estudo dos nomes do mar precisa dun pulo forte en Galicia por varios motivos. O principal, e compartido pola microtoponimia, é a urxente necesidade dun labor de recollida, polo risco de caer no esquecemento e de desaparecer. Agora ben, os talasónimos posúen unhas características específicas: o uso destes nomes restrínxese habitualmente ás comunidades marítimas e ás xentes que traballan e viven dos recursos do mar; por outra parte, para aqueles que non os coñecen e non os aproveitan, os espazos da superficie e do fondo mariños son difíciles de localizar e precisar; e, finalmente, o seu rexistro escrito é escaso e limitado a usos de navegación ou de defensa, coma nos portolanos e cartas náuticas.

2 <https://galicianomeada.xunta.gal/sixtop/inicio>

3 <https://iem.gal/toponimia/toponimia-recollida-polo-iem/>

4 Por exemplo, deberían estar marcadas as liñas isóbatas. Ademais, no mar non están claras as asignacións aos concellos nin ás parroquias, o que é obrigado en *Galicia Nomeada*.

5 <https://www.pescadegalicia.gal/informe-rexbuq/agregacion>. Só se indican as categorías máis importantes cuantitativamente. Data da última consulta: 31/12/2025.

Nesta X Xornada da Onomástica da Real Academia Galega quixemos traer á fronte estas ramas da onomástica dende diversas aproximacións: a cartografía, a recollida, a vinculación coa nosa cultura, a divulgación e o aproveitamento didáctico nas aulas.

Ángeles Piñeiro Antelo, profesora da Universidade de Santiago de Compostela, ofrécenos neste volume unha visión xeral da situación da cartografía histórica de Galicia, incluíndo os actuais repositorios dixitais. Céntrase nos rexistros da toponimia marítima, moi escasos na cartografía oficial, pois xeralmente só recollen nomes de portos e accidentes xeográficos costeiros, polo que cómpre botar man de fontes complementarias elaboradas para garantir a seguridade na navegación. Incide a autora na necesidade de rexistrar todos eses nomes que utilizan as xentes que traballan e aproveitan o mar e de integralos na cartografía oficial, correctamente homoxeneizados e estandarizados, segundo os requirimentos dos modernos Sistemas de Información Xeográfica.

Helena Domínguez García, da Universidade de Vigo, preséntanos a súa experiencia na recollida de campo da toponimia marítima da Illa de Arousa, da cal extrae unha pormenorizada descrición das características da talasonimia galega e os procedementos precisos para o seu estudo: a necesidade de coñecemento do territorio estudado, a selección dos informantes e as técnicas da recollida de datos, o material complementario (cadernos de marcas, por exemplo) e, finalmente, unhas pautas para o estudo e interpretación dos talasotopónimos.

Un magnífico exemplo das persoas que atesouran o coñecemento onomástico do mar de Galicia é o mariñeiro guardés José Benito Rodríguez Álvarez, “Tito O Chirro”, que nos ilustra sobre os mares que navegou e que coñece, nomea e cartografa na súa memoria. Explícanos tamén como os mariñeiros delimitan e bautizan ese territorio somerxido que lles dá sustento e que aman e respectan con temor e bravura: as marcas, mediante as cales nomean e localizan puntos de posicionamento óptimos para a obtención dos recursos dos que viven.

Ben sabe do tesouro patrimonial destes nomes Xosé Lois Vilar Pedreira, do Instituto de Estudos Miñoráns, pois dedica unha gran parte do seu tempo á recollida, rexistro, estudo e divulgación da talasonimia galega. Cóntanos aquí a súa experiencia nas viaxes que levan anos facendo ó mar de Baiona e Panxón para explicar os nomes do mar, acompañados de intérpretes de lingua de signos que fan accesible estes saberes tamén ás persoas xordas. Fálanos nesta ocasión dos saberes mariñeiros, de cales elementos xeográficos estuda a talasonimia e de

como se debe preservar e divulgar todo este coñecemento para que a cidadanía sexa consciente da importancia deste ben patrimonial.

Como xa se dixo, non só os accidentes xeográficos marítimos son obxecto da talasonimia. Lucía López Lires e Aarón Otero Ferrari, da Universidade de Santiago de Compostela, expóñennos o seu traballo de estudo dos nomes de barcos e das bateas das Rías Baixas (concretamente, da ría de Noia e da costa de Cangas de Morrazo). Parten do Rexistro de Buques de Galicia destas áreas, a través da plataforma *Pesca de Galicia*, que permite unha recolla exhaustiva, e analizan o corpus dos nomes das embarcacións menores desde varias perspectivas: lexislación que atinxe ao nome, linguas usadas, clasificación dos nomes... Sempre é difícil establecer unha tipoloxía semántica nun corpus onomástico de forma autónoma e asemade guiada se non se ten información das persoas que puxeron os nomes; neste traballo dáse un paso máis nas principais motivacións que levaron os donos a escoller nomes para as súas embarcacións.

Xosé Manuel Dopazo Entenza, do IES Antón Alonso Ríos, en Tomiño, levou a naonimia ás aulas e presenta aquí a súa experiencia docente na aplicación desta rama da onomástica á didáctica. Nela, o alumnado enfrontouse á recollida e análise dos nomes dos barcos da súa localidade, de maneira que contribuíu a fixar contidos da materia de lingua e galega e literatura, pero tamén demostrou a transversalidade propia dos estudos de onomástica, pois puido desenvolver competencias en matemáticas e ciencia, en conciencia e expresión cultural ou comunicación lingüística, entre outras.

En definitiva, todos estes estudos contribúen a analizar o estado da cuestión, detectar as carencias no seu estudo e abrir novas vías de traballo, o que vén sendo o obxectivo destas xornadas desde hai xa dez anos. O campo da onomástica segue revelándose como un eido inesgotable e fundamental para a nosa cultura e identidade.

Bibliografía citada

- Acea Méndez, Isabel (2007). Naonimia galega. Denominación dos barcos de pesca rexistrados en Vigo desde 1876. En: Luz Méndez e Gonzalo Navaza, eds. *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica “Frei Martín Sarmiento”*. Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, 531-550.
- Diéguez Pardo, Natividade; Arias Chachero, Patricia; e Fernández Cabanelas, Arximiro (2013). *A talasonimia do Grove*. [Recollida feita por alumnas e alumnos de 2º de ESO durante o curso 2011-2012 no IES As Bizocas do Grove]. Ourense: Difusora de Letras, Artes e Ideas.
- Fernández Otero, Rosa M. (2024). Eu só... falaba de barcos. *Nova Ardentía*. 16, 110-116.
- Ferreira Priegue, Elisa María (1998). El Patrón Santiago: aproximación a la onomástica de los buques. En: *Actas del II Congreso Internacional de Estudios Jacobeos: rutas atlánticas de peregrinación a Santiago de Compostela. Ferrol, setembro de 1996*. Santiago de Compostela: Xerencia de Promoción do Camiño de Santiago, vol. II, 41-54.
- Ferro Ruibal, Xesús (2007). Reflexións verbo da naonimia de Galicia. En: Luz Méndez e Gonzalo Navaza, eds. *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica “Frei Martín Sarmiento”*. Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, 581-612.
- Garabana Barro, Vitor (2014). Os talasónimos da Costa Ártabra, colleitas de nomes mediante entrevistas a xentes do mar. *Madrygal*. 17, 163-171. Dispoñible en <https://revistas.ucm.es/index.php/MADR/article/view/46291/43517>
- Martínez Baleirón, Monica (2007). Aproximación á microtoponimia da beira do mar no Concello de Ribeira. En: Luz Méndez e Gonzalo Navaza, eds. *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica Galega “Frei Martín Sarmiento”*. Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002. Santiago de Compostela, Asociación Galega de Onomástica, 377-389.
- Nieto Novoa, Beatriz, coord. (2008). *Os nomes do noso mar*. [s.l.]: Xunta de Galicia / Confraría de Pescadores de Lira.

- Vilar Pedreira, Xosé Lois (2008). *Talasonimia da costa sur de Galicia. Da Punta do Caranguexo (Panxón, Nigrán), ó Regueiro da Gándara (Salcidos, A Guarda)*. Gondomar: Instituto de Estudos Miñoranos (IEM). Dispoñible en http://ronsel.uvigo.es/images/Documentos/talasonimia_.pdf
- Vilar Pedreira, Xosé Lois (2010). Os nomes do mar. Talasonimia na costa sur galega. En: Xulio Sousa, ed. *Toponimia e cartografía*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 309-326. Dispoñible en <http://consello-dacultura.gal/publicacion.php?id=904>
- Vilar Pedreira, Xosé Lois (2013). Aceite, madeira e boinas. Talasonimia dos naufraxios do mar dos galegos. *Escrita contemporánea*. 19 [Número monográfico: *Actas da VI Xornada de Literatura de Tradición Oral: Historia, mitos e monstros do Mar de Galicia*], 13-51. Dispoñible en <http://www.aelg.org/resources/publications/1388410686429VIXornadaLiteraturaTradOral-AELG.pdf>
- Vilar Pedreira, Xosé Lois (2016). Recoller talasonimia en Baiona. En: Xesús Ferro Ruibal, ed. *Estudos de Onomástica Galega. Microtoponimia: experiencias de recolla, didáctica e codificación Xornada de estudo. Pontevedra, 17 de setembro de 2016*. A Coruña: Real Academia Galega, 9-21. DOI: 10.32766/rag.307